

קול קורא שנשלח לחברי אור הרמב"ם בתאריך: יט במרחשוון תשפ"א; 6.11.20

מאת אדיר דחוח-הלוי

"בְּדֶרֶךְ חֻקְמָה הִרְתִּיךָ הַדְרֵכְתִּיךָ בְּמַעֲגְלֵי יוֹשֶׁר" (מש' ד, יא). הואיל ובימינו יש התועים לסבור שיש לזרוק את השכל, ושצריך להישמע לאליל דמיוני מזוקן או לאיזה גס רוח ממגדל השן, ראיתי לנכון להביא את דברי רס"ג בהקדמתו לספר משלי. מדבריו נלמד שאסור בשום-פנים-ואופן "לזרוק את השכל" כי השכל הוא פאר יצירת האדם, ובעיטה בו אינה רק סכלות חמורה אלא גם חירוף וגידוף ה' יתעלה ויתרומם, אשר נתן לנו כוח רוחני שכלי שבו נתקרב אליו, ומי שכופר בטובה הגדולה הזו, ובוחר בתוהו בהבל ובאלילות, טוב היה לו שלא בא לעולם.

וכה דברי רס"ג בהקדמתו (עמ' ח-יא):

"אין יתרון בני האדם על יתר בעלי החיים כי אם בהגיון אשר להם [=לבני האדם] שהוא הידיעה [=כוח המחשבה וההבחנה] – כמו שכל בעלי החיים אין יתרונם על שאר הגדלים [כל מיני הצומח] כי אם בעניין החיות אשר בהם, וכמו שכל גֶדֶל אין יתרונו על זולתו משאר הגופים כי אם בגדילה אשר בו. ודבר זה, על-אף שהוא ברור למתבונן, הרי אמרוהו כתיבי-הקודש, שהרי הנביא אומר: 'מִלְפָּנֵינוּ מִבְּהֵמוֹת אֶרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יִחְפְּמֵנוּ' (איוב לה, יא), באור הדבר, שהוא מלמדנו במיוחד למעלה מן הבהמות, ולמעלה מן העופות יחכמנו.

ולפי שהאדם משותף עם הבהמות בטבע בעלי-החיים ומידותיהם [=שאיפת הנאות החומר], אלא שהוא נכבד מהם במדע ובהבחנה [השכלית] שיש בו – נתחייב שתהא ההגדרה הנעלה שבהגדרותיו [אשר מבדילה אותו מיתר בעלי-החיים], מנהיגה את השפל שבהן, כלומר שיהא **השכל מנהיג את הטבע**, לפי שהשכל הוא הנעלה והטבע הוא השפל [שהרי הטבע משותף לו וליתר בעלי החיים]. ואם נהג האדם בצדק והשליט את שכלו על טבעו תתגלה עליונות אנושיותו, ואם נהג בעוול והשליט את טבעו על שכלו תהיה פעולתו כבהמות.

ועניין זה, על-אף שנכונותו ברורה למתבונן, הרי ה' יתרום ויתהדר אמר בו בספרו: 'אֲשַׁכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ זֶה תִּלְךָ אִיעֶצָה עָלֶיךָ עֵינֵי, אֵל תִּהְיֶה כְּסוּס כְּפָרָד אֵין הָבִין בְּמַתְג וְרָסֵן עֲדִיו לְבָלוֹם בַּל קָרַב אֵלֶיךָ' [תה' לב, ח-ט]. ובאור שני הפסוקים: אני אשכילך ואורך על דרך אשר תלך בו ואיעצה עליך בהשגחתי, ולכן אל תהיה כבהמות שאין בהן תבונה וזקוקות למתג ורסן לרסן בו לבל יקרבו אליך להזיק.

והעולה על לב כל בני אדם תחילה מענייניהם, הוא כל שהוא מענייני הטבע [שאיפתם הראשונה ובדרך כלל גם היחידה של בני האדם, היא לרצות ולמלא את דרישות הנאות החומר הגוף והדמיון], לפי שהוא הקודם בבנינים ובתכונתם. ולכן, כאשר יעלה על לבם דבר מזה [מן הדברים שהטבע מתאוה ומשתוקק להם], ראוי להם שלא יחשבו עליו למעשה ולא יבצעוהו בפועל עד אשר יציגוהו לפני השכל: אם יחייב השכל עשייתו –

יעשוהו, ואם יחייב עזיבתו – יעזבוהו, ובזה אמר הכתוב: 'בְּדֶרֶךְ חֲכָמָה הִדְרֹכְתִּיךָ בְּמַעְגְלֵי יִשְׂרָאֵל' [מש' ד, יא].

וכן אם חייב השכל פעולה מסוימת והטבע מתעב את אותה הפעולה ומסרב לה, ראוי לעשותה בלי להתחשב בתיעוב הטבע. וכן אם הזהיר השכל מפעולה מסוימת והיה הטבע נוטה לאותה הפעולה ושואף לה, ראוי לעזובה ואין להתחשב במה שהטבע מחבבה. וכפי שידוע מדרכי שופט הצדק, שאין מטרתו כי אם למה שתואם את האמת ואף אם אינו רצוי ליריבים, ודוחה מה שהאמת מסרב לו ואף אם הוא רצוי ליריבים, וכבר נאמר בכגון זה: 'אֶזְרָא תְּבִין צְדִיק וּמְשַׁפֵּט וּמִיִּשְׁרָיִם כָּל מַעְגַל טוֹב' [מש' ב, ט]. וראוי שישמח האדם במה שרצוי לשכל ואף-על-פי שהטבע מתעבו, ויתרחק ממה שהשכל מסרב לו ואף-על-פי שהטבע רוצה אותו, ובזה נאמר: 'שְׂמַחָה לְצִדִּיק עֲשׂוֹת מְשַׁפֵּט וּמַחְתָּה לְפַעֲלֵי אָוֶן' [מש' כא, טו].

והעיקר המונח כציר לעניינים הללו אשר הם סובבים עליו, הוא שהטבע להוט אחר כל הנאה מיידית ואינו שם לב אם תהיה תכליתה מזיקה. והשכל נרתע משמחה מיידית אם יידע שהיא מביאה צער לעתיד. וכך הטבע נרתע מצער מידי ואף-על-פי שנחת ושמחה יבואו בעקבותיו. והשכל מעדיף יגיעה וצער מידיים אם נתברר לו כי טובה ותועלת יהיו בעקבותיהם.

[...] ואומר, כי כל מה שהטבע נרתע ממנו הוא מה שמייגעו ומצערו לאלתר, לפי שיש במידותיו סוג נקרא העצלות; וכל מה שהוא נוטה אליו ושואף לו הוא מה שמשמחו ומענגו מיד, לפי שיש במידותיו סוג נקרא התאוה. ולפיכך זקוק האדם לניהול [של אדם] חכם שיגלה לו תכלית מה שמשמח את הטבע ורע בעיני השכל [כלומר שתכליתו רעה], ואחרית מה שמזיק לטבע ומועיל לשכל [שאחריתו טובה], ואז יסבול את היגיעה וישתדל במה שתכליתו טובה כאמרו: 'כִּי אִם יֵשׁ אַחֲרִית' [מש' כג, יח]. ויימנע ממה שמושכת אותו אליו התאוה מחמת רוע תכליתו, כאמרו: 'יֵשׁ דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אִישׁ וְאַחֲרֵיתָהּ דֶּרֶךְ מוֹת' [מש' יד, יב].

וכיוון שביחס להנהגה זו, אילו הוזנחו בני אדם כפי מצב בחירתם [ללא הדרכת הכתוב לבחור בדרך הטובה] [...] היה אפשר שִׁיטָה אותם הטבע ממנה [כלומר, ייתכן שהם לא היו מצליחים להתגבר על טבעם]. לפיכך, חייב החכם יתרומם ויתהדר לקבוע בה [בהנהגת בני האדם לדרך האמת] ספר בלשון החכם שלמה בן דוד ע"ה, מגלה בו תכלית העניינים אשר הטבע קָץ מהם, ומפרסם תהילתם ויקרם וכבודם [של הדברים שהטבע קָץ בהם] כדי שישתדל האדם בהם, אם עמד נגדם [=התנגד לעשייתם] חלק העצלות שבו; ויגלה [בספר זה] תכליות הדברים שהטבע נוטה אליהם, ופורש [בספר זה] מרירותם ורעתם וזקמם, כדי שיירתע האדם מהם, אם יעמוד נגדם [=ישתוקק לעשייתם] חלק מן התאוה שבו".